

VPL 102 Sociální politika

- přednáška č. 6 (jaro 2016)

Mgr. Ondřej Hora, Ph.D.

Řešení chudoby – sociální pomoc

- chudoba jako sociální konstrukt
 - měření chudoby
 - systém sociální pomoci
 - cíle a používané nástroje

Co to je chudoba a jak ji rozpoznat (případně měřit)?

- Chudoba je ve společnosti zažitý pojem = představa o jevu.
- Neexistuje definice chudoby ani způsob měření, u nichž by se dosáhlo úplného konsenzu
- Jsou více a méně používané způsoby – dnes více standardizováno v rámci EU), rozdílný pohled na chudobu v mimoevropských zemích, např. problém pitné vody, míra dětské úmrtnosti...).
- Definice chudoby má rozdílné účely:

účel	otázky např.:
porozumět chudobě	Co je chudoba? Jak se pozná, že je někdo chudý?
upozornit na problém chudoby	Proč bychom se měli zabývat chudobou?
dovoluje měřit rozsah chudoby	Kolik je chudých?
určuje rozsah oprávnění chudých vůči státu	Jak chudým pomoci?

Co to je chudoba a jak ji rozpoznat (případně měřit)?

Stav, kdy uspokojení základních životních potřeb není v dostatečné míře zabezpečeno zdroji tedy:

- příjmy (např. ze zaměstnání, ze sociálních dávek...)
- statky (majetkem, výnosy z majetku...)

Hlavním faktorem vzniku chudoby v Evropě 21. století je příjmová nerovnost (nerovný přístup k bohatství společnosti, nerovné sdílení bohatství),

+

těž nerovnost spotřeby, životních stylů a životních šancí (Mareš 1999).

Možné další důsledky chudoby:

- nemůže žít stejně jako ostatní (nemá na dovolenou),
- nízká možnost tvořit rezervy (není schopna zaplatit neočekávaný výdaj), problémy zadlužení,
- nízká kvalita bydlení, ztráta bydlení (bezdomovectví),
- ohrožení kriminalitou,
- zhoršení zdravotního stavu,
- riziko odebrání dětí z rodiny....

Teoretická východiska:

Sociální vyloučení (sociální exkluze)

(viz např. Mares 2006, Hora 2013)

- Jde o znevýhodnění v přístupu k životním možnostem a zdrojům (k práci, k bydlení...) a k sociálním institucím (vzdělávací systém, sociální pojištění, zdravotní systém...), které za normálních okolností zvětšují životní šance na plnohodnotnou participaci ve společnosti => vzniká problém vylučování (a existence tzv. na okraji společnosti).
- jednou z dimenzí může být prostorové vyloučení (vytváření ghett či tzv. getrifikace – vysídlování)
- v extrémní podobě jako odebrání práv, uzavírání do ghett, perzekuce...
- jedná se o širší pojetí nerovností než u diskuze příjmové chudoby
- zajímá se více o mechanismy (jak se to stane) než o výsledky distribuce zdrojů
- Někdy je zdůrazňováno též symbolické vyloučení aspekt „labelingu“ (společnost má odtažitý postoj) a diskriminace...existence odlišujících charakteristik (etnická příslušnost) může vést k vyloučení „od pohledu“
- či naopak dobrovolné exkluze (nezájem bohatých i chudých o společnost).

Cyklus deprivace

Základem teorie je poznatek, že významným faktorem vzniku chudoby v dospělosti je chudoba v dětství.

V americkém prostředí jako tzv. „kultura chudoby“, Oscar Lewis (1961) - kniha „*The children of Sanchez*“ – antropologický obraz mexické rodiny.

K mezigeneračnímu přetrvávání chudoby dochází tím, že možnosti příjmu a spotřeby jsou určeny přístupy ke vzdělání, bydlení, zaměstnání -> dále determinuje kvalitu bydlení -> zdraví atd. Lidé kteří vyrůstají v nepříznivých podmínkách se nemohou dostatečně rozvíjet a společensky uplatnit.

Mareš (2006) uvádí tyto faktory: a) neosvojí si potřebné hodnoty a způsoby chování, b) nezískají potřebný lidský a sociální kapitál, c) nemají potřebné vzory, d) nedůvěřují institucím majoritní společnosti, e) nemají aspirace (rezignují).

Ve Velké Británii kniha *Cycles of Disadvantage* (1976) od M. Rutter a N. Madge. Větší důraz na strukturální vysvětlení než na chování. Kritika těchto konceptů především z hlediska přílišného determinismu a fatalismu.

Past nezaměstnanosti a past chudoby

Vychází z ekonomie, především z tzv. „konceptu racionální volby“

Past nezaměstnanosti:

- Situace, v níž je příjem ze sociálních dávek stejný nebo vyšší než příjem z dostupných nabídek zaměstnání.
- Předpoklad, že lidé čekají na výhodnou nabídku, nechtějí pracovat za stejnou mzdu jako jsou sociální dávky (vyšší vymíněná mzda).

Past chudoby:

- Situace, v níž růst jednoho zdroje příjmu v rodině vede k poklesu jiného zdroje, efekt příjmu je tak „znehodnocen“, takže nedochází ke zlepšení ekonomické situace rodiny. (Např. malý růst příjmu ze zaměstnání vede k většímu poklesu příjmu z dávek sociální pomoci).
- což může demotivovat úsilí vymanit se z chudoby
- Podmínky osob v úzkém pásmu nad oficiální hranicí chudoby se příliš neliší od podmínek těch, kteří mají příjmy pod touto hranicí (což je ovlivněno také výší mezd + dodatečnými náklady na školku, dojíždění, stravování...).

Toto je obtížné nastavit v rámci systému sociálních dávek, proto dnes větší 6
důraz na integraci (podporu a aktivaci).

A) Absolutní vs. relativní chudoba:

- absolutní koncept: Seebohm Rowntree (1901) *Poverty, A Study of Town Life* – chudoba v Yorku – nedostatek prostředků k uspokojení základních potřeb vedoucí k ohrožení života => minimální životní úroveň, její hranice se příliš nemění se změnou standardu života (byť to může hrát roli, protože vždy existuje nějaká norma). Je nutné definovat základní potřeby (stanovuje se koš základních potřeb) – je důležité zaměřit se i na zboží, které rozšiřuje způsobnost jedince – jeho nedostatek vede ke „zkušenosti hanby“. Celkově typický pro politickou pravici – chudoba jako omezený problém.
- relativní koncept: Peter Townsend (1954) *Measuring Poverty* – chudoba je poměrována vůči kvalitě života v dané zemi (sebeúcta, aspirace, očekávání lidí = relativní pozice ve vztahu ke společnosti); v ekonomicky vyspělých zemích -> být chudý = žít na dně profesních, vlastnických, konzumních vztahů = porovnávání životních standardů (způsobů života) chudých a bohatších – chudí jsou vyloučení ze životních zvyklostí, vyloučení ze sociálního života, ze spotřebitelského standardu – relativní chudoba je identifikována s příjmovou nerovností. I v bohatých zemích se vyskytuje mnoho relativní chudoby. Lidé jsou relativně v nouzi ve srovnání se svými kolegy, sousedy, obyvateli stejné obce.

B) Přímý vs. nepřímý přístup k chudobě (1/2)

nepřímý koncept – chudoba není zjišťována přímo, ale je odvozována od příjmu domácnosti (tzv. příjmová chudoba) – výhodou je, že je to jednoduché (zpravidla 1 číslo) a umožňuje to srovnání. Někdy je ale zdůrazňováno, že samotné příjmy jsou nedostačujícím indikátorem chudoby, protože:

- záleží na kupní síle peněz (co si mohu koupit) – výdaje, ceny se mohou regionálně lišit (typicky u cen bydlení značný vliv, ale i ceny potravin)
- spotřeba není určována pouze příjmem, část spotřeby plyne i z hmotných darů a podpor, ze služeb sociálního státu nebo z vlastní produkce (zelenina, domácí zvířata) nebo z majetku
- koncept sekundární chudoby (tedy chudoby, která není způsobena nedostatečnými příjmy, ale špatným hospodařením s nimi)
- mohou existovat další okolnosti, které vedou k dodatečnému snížení či vazání určité části příjmu na specifický účel (předchozí zadlužení, výživné na děti)
- lidé často své příjmy ve výzkumech neuvedou nebo podhodnocují (citlivé téma, práce na černo)

B) Přímý versus nepřímý přístup k chudobě (2/2)

B2) přímý koncept (např. koncept materiální deprivace) – založený na měření chudoby až po transformaci příjmů do spotřeby – měření v jednotlivých oblastech (kvalita bydlení, předměty dlouhodobé spotřeby, základní potraviny, možnosti sociální participace) – přímé pojetí se tedy snaží postihnout nejen míru adekvátnosti příjmu, ale je založené na spotřebě statků a kvalitě života (a případné materiální či sociální deprivaci). Někdy ale ani spotřeba nevyjadřuje reálnou situaci (preference, dobrovolná skromnost – starší lidé např. často nemají automobil nebo mobilní telefon).

C) Subjektivní versus objektivní přístup k chudobě

- 1) „objektivní“ – vychází z příjmů nebo z výdajů – hranice je stanovena technicky a normativně (experty) tak, aby pro všechny lidi (kategorie lidí) byla shodná
- 2) „subjektivní“ – chudoba je sociálně konstruovanou kategorií. Zajímáme se prožívání a postoje chudých. Lidé jsou sami experty na vlastní životní situaci (vypovídají o svých pocitech). Někdo, kdo je (podle příjmu) chudší, se ale může cítit lépe než bohatší.

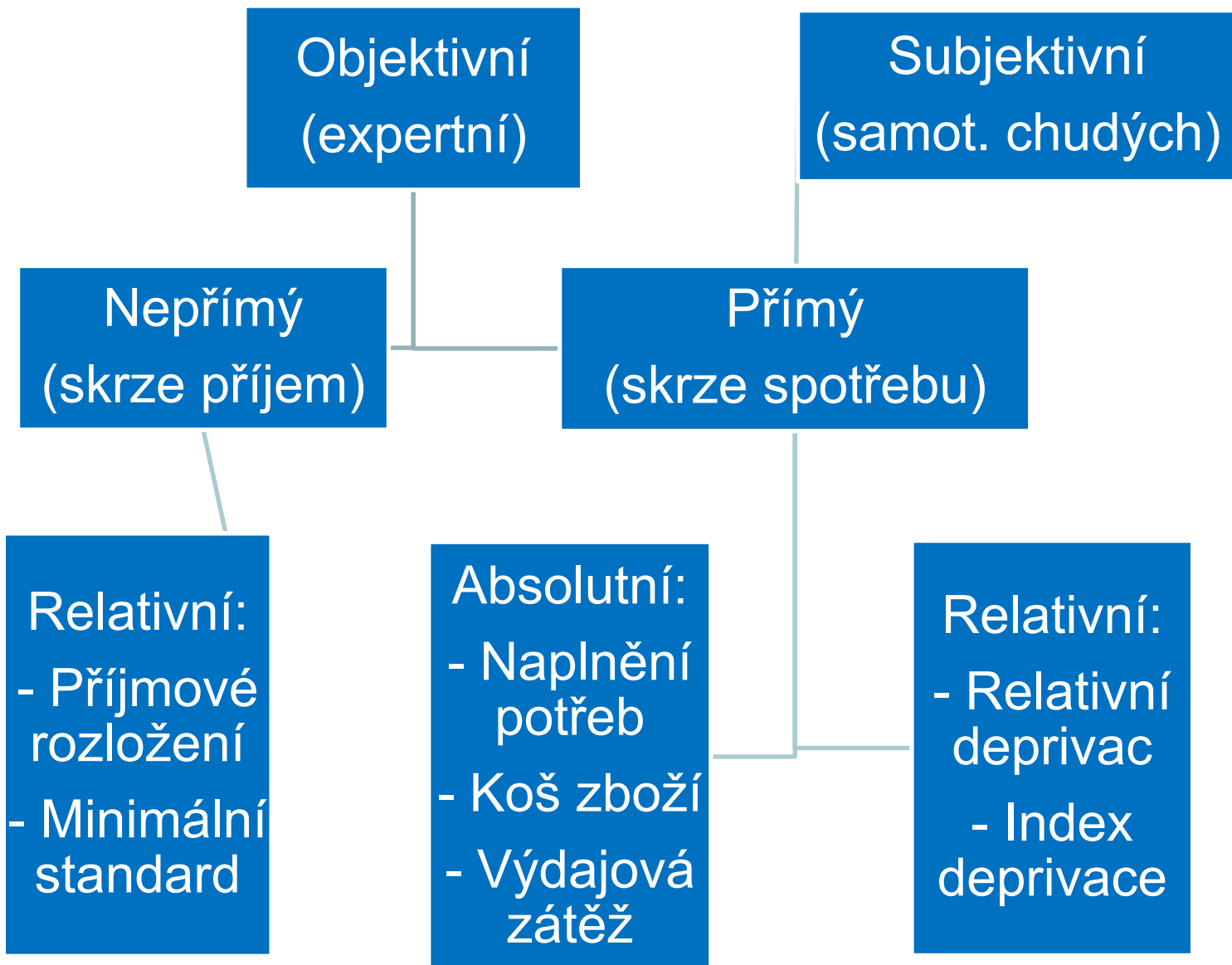
Měření chudoby

- Měříme tedy vždy pouze určitý koncept (pojetí) chudoby a ne chudobu jako takovou.
- Volba konceptu chudoby záleží na účelu měření, co chceme zjistit – např. počet chudých (zpravidla hranice), proč se lidé stávají chudými, určení míry chudoby v mezinárodním srovnání atd.
- Je důležité odlišit hranici chudoby (sociologický pojem) X (politické) existenční a sociální minimum -> založeno na min. peněžní částce -> odvozování nároků na sociální podporu (je zde možný nesoulad)

Konstrukce hranic chudoby (bez ohledu na koncept) se provádí na základě:

- statistických údajů z různých zemí, nemusí být jejich původním účelem měření chudoby (údaje o příjmech ve společnosti, administrativní data pro vyplácení sociálních dávek)
- podle odhadu expertů – fyziologická potřeba kalorií nutných k životu a její peněžní vyjádření v dostupných potravinách (spotřební koš)
- měření výdajů / příjmu domácností v sociologickém šetření. V ČR opakované celoevropské šetření „Životní podmínky“ (SILC: Statistics on Income and Living Conditions)
- výzkumů veřejného mínění

Rozdělení přístupů k měření chudoby

Měření chudoby v kontextu příjmů (1/4)

1) hranice chudoby ve vztahu k příjmovému rozložení ve společnosti (v tomto pojetí se jedná o relativní koncept)

A) ve vztahu k průměrnému příjmu (chudoba = méně než 60% tohoto příjmu)

B) vztah k mediánu příjmového rozložení ve společnosti – hranicí chudoby je podíl z mediánu příjmu (nejčastěji hranice 60 % mediánu příjmu v dané zemi). Dále zde hraje roli tzv. ekvivalenční škála a její hodnoty: např. 1 = 1. dospělý, 0,5 = ostatní dospělí, 0,3 = děti do 13ti let), jsou tím zahrnuty úspory z množství (např. je levnější vařit pro více lidí). Reziduální přístup: po odečtení nákladů na bydlení.

C) mezera chudoby: rozdíl mezi průměrným příjmem osob pod hranicí chudoby s stanovenou hranicí chudoby. Je vyjádřena jako procento z této hranice.

Měření chudoby v kontextu příjmů (2/4)

Ad B) = vztah k mediánu příjmového rozložení

- riziko příjmové chudoby jako 60 % mediánu příjmu s využitím ekvivalenční škály
- nejběžnější indikátor chudoby
- vyjadřuje podíl z populace, který je ohrožen příjmovou chudobou
- Celoevropské výzkumné šetření *EU statistics on income and living conditions* (EU-SILC). V ČR pod názvem „Životní podmínky“.
- V ČR obecně se uvádí riziko relativní příjmové chudoby 8-10 %,
- v roce 2014 = 9,7 %
- u dětí o něco více (2011 = 15,2 %, 2014 = 14,7 %).
- Nejvíce ohrožení jsou nezaměstnaní a jednotlivci s dětmi
- nezaměstnaní 47,8 % v roce 2014.
- jednotlivci s dětmi cca 35,9 % v roce 2014.

Měření chudoby v kontextu příjmů (3/4)

- Relativní příjmová chudoba záleží na rozložení příjmů ve společnosti.
- Tento způsob měření nevyovídá téměř nic o reálné úrovni života těch, kdo příjmem disponují – rozdíl potřeb, velikosti a struktury výdajů nebere v potaz. Nejde jen o to kolik je chudých, ale co to znamená být chudý – mezinárodní srovnání – jiná kupní síla obyvatel =) chudoba v bohatých a chudých zemích.
- Využití jiné hranice než 60 procent (50 procent, 40 procent) či změna ekvivalenční škály značně proměňuje rozsah chudoby.
- Přináší horší výsledky u některých kategorií: drobní podnikatelé, zemědělci – mohou zatajit, jiné příjmy – (viz např. Večerník a Mysiková 2015)
- Často není uváděna reálná peněžní hodnota, která může být velmi nízká (118 817 Kč v roce 2014 – ČSÚ).
- Často není uváděn odhad absolutního počtu chudých (10 % = jeden milion.) (1002,3 tisíc v roce 2014 – ČSÚ)

Měření chudoby v kontextu příjmů (4/4)

2) hranice chudoby ve vztahu k minimálnímu standardu

(administrativní pojetí) – garantovaný minimální příjem sociální pomoci.

A) pomocí hranice jednoho dolaru (\$) na den (míra využívaná OECD pro rozvojové země), ale problém s inflací =) 1.25 dolaru na den. Upozorňuje na problém extrémní chudoby, ale je také sama příliš extrémní (jen na jídlo, přepočteno na národní měny, nepoužitelný pro Evropu).

B) pomocí životního minima (tj. poverty standard), který může být založen na univerzálním spotřebním koši. Standard chudoby může určovat rozsah dávek – násobky minima, které zakládají nárok na dávky (např. nárok do 2,4 násobku životního minima).

Může dobře vyjadřovat chudobu v jedné zemi, ale příliš se k měření chudoby nepoužívá, protože:

a) může být normativní (nemusí být vázán na chudobu, ovlivněn politickými tlaky na podobu sociální politiky),

b) není vhodný pro srovnání v čase (potřeby se mění) ani c) pro mezinárodní srovnání (jsou v různých zemích zcela odlišné, některé země nemají).

d) Relativní hodnota standardu může volně padat a stoupat.

Měření chudoby v kontextu spotřeby a výdajů (1/3)

I) absolutní míry

Příjem není vždy nejpřesnějším indikátorem chudoby.

Vztahují se přímo k posuzovaným osobám či domácnostem.

A) přístup k chudobě z hlediska základních potřeb – jsou ztotožňovány s materiálními potřebami (ošacení, jídlo). Mohou sem však patřit i potřeby sociální, například pozvání na večeři nebo návštěva kina jako součást sociálních kontaktů a zvyklostí ve společnosti.

B) přes koš zboží

- určení fyziologických potřeb (odhad kalorií – věk, fyzická námaha, pohlaví...),
- vytvoření seznamu minimálních potřeb pro domácnosti různé velikosti (imaginární koš zboží, které je třeba koupit).
- Hranice chudoby zde není vyjádřena výčtem statků a služeb pro základní potřeby, ale kalkulací minimálních nákladů.
– použití v USA a UK (budget standard), problém mezi názorem expertů a skutečným chováním konzumentů, proto pokusy vycházet z reálných výdajů domácností s nízkou spotřebou. Problém s mezinárodním srovnáním – podle britského standardu je 90+ % Bulharů chudých.

Měření chudoby v kontextu spotřeby a výdajů (2/3)

C) výdajová zátěž – např. podíl výdajů na stravu v celkových výdajích (v USA – chudý = více než 30% z celkového příjmu na potraviny) – interpretační problém: s růstem příjmu se mění struktura výdajů – čím nižší příjem, tím vyšší podíl výdajů za nezbytnosti – ale v určitém bodě s růstem příjmu neroste množství zboží, ale kvalita. Vliv typu domácnosti na výdaje např. závislé děti znamenají jiné výdaje.

Indikátor využívaný v EU = více než 30 nebo 40 % výdajů za bydlení (v ČR již 30 % vnímají jako hodně – v nájemním ke 40 %) - viz Sirovátka a kol. (2011).

II) relativní míry

Relativní deprivace se vztahuje k nevýhodné situaci, pocíťované jednotlivci či skupinami lidí ve vztahu k jejich okolní populaci (Klufová 2009). Využívá se např. pro posouzení deprivace v sociálně znevýhodněných lokalitách.

Indikátory deprivace (= chudoby) určují experti a deprivovaní.

- a) měření materiální, psychické i sociální deprivace (nedostatečná výživa, oblékání...),
- b) pokles pod akceptovaný životní standard (obvyklý),
- c) pokles pod to, co bylo standardem většiny při lepší distribuci (hledisko₁₇ času).

Měření chudoby v kontextu spotřeby a výdajů (3/3)

index deprivace (většina indikátorů souvisí s příjmem)

- např. materiální deprivace – strava (6 indikátorů), bydlení (8), oblékání (4)...
- sociální deprivace – sociální zábava, koníčky (2), soc. aktivity rodiny (4).

Určí se experty.

Jiné pojetí = 4 podmínky: a) nemají je, b) chtějí je, c) nemohou si je dovolit, d) jsou společností uznány jako nezbytné.

hranice chudoby je stanovena porovnáváním indexu deprivace s příjmem (násobek nároku na sociální podporu). Standardem např. chybí 4 věci.

práh deprivace – bod, pod kterým deprivace neproporcionálně rychle roste (rychleji než klesá příjem). Zjišťováno např. výběrovým šetřením, kde popisují respondenti míru nezbytnosti statků pro index deprivace.

Problém je také posouzení kvality předmětů.

Měření chudoby založené na subjektivních výpovědích (1/1)

Subjektivní chudoba – měření založené na dotazování, jak lidé vycházejí s příjmy..., zjišťuje se přes *sekundární chudobu* – vyplývá ze schopnosti zacházet s příjmy a výše životních nákladů – jde o názory lidí na potřebnou výši příjmu (lidé chudobu nejlépe posoudí, protože s ní mají zkušenost).

např. otázky:

- Považujete svou příjmovou situaci za dobrou či špatnou?
- Jak vycházíte s příjmem?
- sebezařazením na škále: (bohatý) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (chudý).
- Někdy se doplňuje o výskyt nepříznivých událostí (Stalo se, že nezaplátil nájem?).

Stanovuje se subjektivní hranice chudoby -> cílem je určit minimální množství peněz potřebné pro chod domácnosti pro uspokojení základních potřeb (může korigovat jiné způsoby určení chudoby – významné např. pro životní minimum).

Takto zjišťovaný počet chudých bývá často vyšší než u objektivních hranic chudoby. Důležitý je názor expertů (výzkum se může objektivizovat např. podle velikosti a struktury rodiny, regionu).

Metodologické a interpretační problémy měření chudoby

- 1) Měření chudoby nám často poskytuje neúplný obraz o problému chudoby (často např. chybějící kontext, neznáme životní situaci chudých)
- 2) Výsledek (jaký je v zemi rozsah chudoby) se může lišit vzhledem k různým pojetím příjmu, podle délky sledovaného období, různými měřicími škálami v jednotlivých zemích atd. – dnes je sice v Evropě poměrně standardizováno (zajišťuje Eurostat), ale stále je to často srovnávání rozdílného (např. problémy sběru dat).
- 3) Samotná definice chudoby je často určována vzhledem k ekonomickému stavu země, chudoba je také ovlivněna vlivem ideologií a politickými rozhodnutími o redistribuci.
- 4) Skrytá chudoba – týká se lidí, kteří nejsou zahrnutí do statistik, protože jsou výzkumně obtížně dostupní (např. bezdomovci, lidé na ubytovnách, lidé v ústavní péči).
- 5) Nevýhody různých pojetí – Malý průnik příjmového a výdajového pojetí (Večerník a Myslíková 2015)
relativní pojetí je citlivé na rozložení příjmu v populaci (hladomor v banánové republice), minimalistické absolutní pojetí (\$) není příliš vhodné pro rozvinuté země (nutné brát ohled na aspekt potřeby sociální participace). Velké rozdíly mezi bohatšími a chudšími zeměmi ve vztahu těchto dvou indikátorů (rozdílná ekonomická úroveň).

„Příčiny chudoby“ – zkušenosti z výzkumů realizovaných v ČR

(např. Šimíková 2011, Sirovátka a kol. 2011, Horáková a kol. 2013)

Chudoba je chápána jako problém:

možností pracovního uplatnění:

- geografické vlivy (nabídka práce v regionech)
- individuální charakteristiky a situace: např. základní vzdělání – více než 30 procent RPP, dále nemoc, invalidita III. stupně) =)
- osoby bez příjmu, nezaměstnanost (téměř 50 procent nezaměstnaných v RPP, 90 procent příjemců dávek hmotné nouze je bez pracovního příjmu),
- nízká intenzita (počet odpracovaných hodin), kvalita a dočasnost zaměstnání (tzv. chudí pracující) – tvoří většinu chudých i když jejich riziko jako populace je nízké + ne až do systému hmotné nouze
- jiné zdroje příjmu

složení rodiny a životních nákladů:

- vyšší RPP u jednotlivců zvláště u žen, více chudých (většina příjemců dávek HmN, z toho ale 64 procent muži) – nemohou uplatnit úspory z rozsahu
- vyšší RPP u dětí než u dospělých,
- jednotlivci bez partnera s dětmi (rozvodovost), i u pracujících
- mnohočlenné rodiny (se třemi a více dětmi),
- náklady na bydlení zátěží, zvláště tržní nájemní bydlení a ubytovny (narůstá – deregulace + sociální bydlení) = cca dvojnásobné náklady (Sirovátka a kol. 2011). 55 procent osob v HmN nájemní forma bydlení, 40 procent v HmN jiná forma bydlení – Šimíková (2011)

redistribuce:

- nakolik sociální dávky a nastavení daňového systému (např. daňové úlevy) zabraňují propadu do chudoby u jednotlivých kategorií – proto se měří před transfery a po transferech
- V ČR je v mezinárodním srovnání relativně účinný a levný systém – tj. nejen hmotná nouze, ale též např. starobní důchody – dokáže významnou část chudoby eliminovat (např. ze 40 na 8 procent).
- Nicméně problém u specifických kategorií: děti, nezaměstnaní). + menší účinnost v rodinách s dětmi.
- nečerpání sociálních dávek.

Sociální pomoc (sociální péče, hmotná nouze)

Reaguje na stav hmotné a sociální nouze:

- hmotná nouze – z důvodu nedostatečného příjmu chybí základní materiální prostředky, též nedostatek prostředků na spec. potřeby
- sociální nouze – situace, kdy nejsou zabezpečeny životní nebo sociální potřeby z důvodu věku, disfunkce rodiny apod. (i když třeba jsou dostatečné finanční prostředky) = není to jen o sociálních dávkách.

Typické situace: nezaměstnanost, ztráta živitele, ztráta partnera, živelná událost, zdravotní problémy, ztráta bydlení, snížená soběstačnost.

Sociální pomoc tzv. tvorí základ (v opačné logice dno) sociální sítě, je určena pro uspokojení potřeb v základním rozsahu. V ČR dnes jako více subsystémů (řadu situací řeší jiné dávky, také S. Pom. řeší více dávek).

Určuje politicky definovaný práh chudoby – minimální hranice příjmu, pod níž nastává společensky uznaný stav hmotné nouze. Pokud příjmy nedosahují životního minima, lze žádat pomoc formou dávek pomoci v hmotné nouzi.

V současnosti se stále realizuje také pomocí charity, obcí, NGO, ale také stát zaručuje lidem (při splnění určitých podmínek) právo na sociální pomoc. Právo na sociální pomoc je zakotveno také v Listině základních práv a svobod (hlava IV čl. 26/3) a v mezinárodních dokumentech (Evropská sociální charta čl. 12).

Cíle sociální pomoci

Vycházejí z funkcí sociální pomoci – východiskem je, že každý občan nese odpovědnost sám za sebe, ale přesto se může ocitnout v tíživé situaci.

- 1) Zajistit občanům právo na sociální ochranu tím, že jim bude garantován příjem na úrovni společensky uznaného životního minima v případě, že sami nemají dostatečné příjmy (Winkler 2000)
- zabezpečení sociální a hmotné nouze – důležité je individuální posouzení situace člověka (rozlišení hmotné a sociální nouze) – např. podpora při povodních (kde spát, potřeba psychologa, odklízet trosky)
- 2) navrátit občanu sociální suverenitu – problémy v sociálně-ekonomickém postavení občanů jsou často náhlé a přechodného charakteru. Proto je důležité pomoci lidem v obtížné situaci, aby mohli opět převzít plnou odpovědnost sám za sebe (je-li to možné).
- 3) V širším pojetí je cílem eliminace chudoby a sociálního vyloučení – důležitá je jak sociální ochrana (i závislých osob), dostupnost základních institucí (zdravotní péče) a aspekt participace.
Zvláštní důraz je kladen na eliminaci dětské chudoby - bývá problém, protože se často vyskytuje v rodinách s mnoha dětmi (pak je dětská chudoba vyšší než průměrná chudoba).

Formy boje proti chudobě (nejen systém sociální pomoci)

Důraz je kladen na prevenci (humánnější, účinnější, levnější) – největší roli by měla mít adekvátní vzdělávací politika (výchova a vzdělávání dětí), politika sociálního zabezpečení, politika zaměstnanosti a rodinná politika.

Nelze ale pominout řešení následků:

- snížená sazba daně nebo stanovení negativní daně (daňové kredity) – dobré řešení pro pracující chudé
- stanovení minimálního příjmu (sociální, existenční minimum, veřejná sociální pomoc, minimální starobní důchod)
- vyrovnávání příjmu u specifických kategorií (např. přídavky na děti)

Pozornost na jevy vyvolávající sekundární chudobu (drogy, alkohol, automaty, lichvářské půjčky).

Nástroje sociální pomoci

- 1) informační nástroje (poradenství) – pomoc při řešení obtížných situací, do nichž se lidé dostávají, poradenství zahrnuje preventivní část (odstraňování příčin, nepříznivých podmínek), tak část nápravnou (řešení problémů, zmírnění důsledků), týká se všech oblastí života,
- 2) sociálně-právní ochrana – nezletilým dětem a občanům bez způsobilosti k právním úkonům, zároveň aktivní vyhledávací činnost v rámci prevence sociálně-patologických jevů – předcházení rizikového vývoje dětí a mládeže,
- 3) sociální služby – domovy pro seniory, ústavy sociální péče pro dospělé a pro mládež, pečovatelská služba, azylová zařízení, atd.,
- 4) dávky sociální pomoci (hmotné nouze) – příjemci jsou často neúplné rodiny, mladí nezaměstnaní, rodiny s nezaměstnaným členem, se zdravotním postižením => často se jedná o kumulaci 2 nebo více nepříznivých sociálních situací (zdravotní postižení s nezaměstnaností), sociální pomoc řeší individuální důsledky možných kumulací + dávky sociální péče pro zdravotně postižené

Klíčová role sociální práce (viz Winkler 2000)

Dávky systému sociální pomoci

- 1) Opakované dávky zajišťující příjem na úrovni garantovaného minima (pomoc v hmotné nouzi)
- 2) Mimořádná okamžitá pomoc (často jednorázové dávky – pokud hrozí újma zdraví, osobám bez přístřeší (při ztrátě dokladů), na opravy předmětů dlouhodobé spotřeby, dětem na školní potřeby a zájmovou činnost, lidem po výkonu trestu, mladý dospělým odcházejícím z dětského domova atd.)
- 3) Dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením (na dopravu, zdravotní pomůcky, úprava bydlení atd.)
- 4) Příspěvek na péči – mohou to být senioři i děti (péče je nutná z důvodu bezmocnosti či zdravotního postižení)

Konstrukce dávek pomoci v hmotné nouzi v ČR (1/2): (od 1.1. 2007)

1. část: příspěvek na živobytí – doplatek, pokud příjem nedosahuje částky živobytí = součtu částek životního (existenčního) minima pro jednotlivce nebo rodiny.

Je založeno na skladebním principu – celková částka živobytí je součtem všech částek pro jednotlivé členy domácnosti – jednotlivé částky jsou určeny podle věku a pořadí osoby v rámci domácnosti.

ŽM platí u dětí (30-40 % příjemců), u ostatních závisí na další situaci. Existenční minimum, ale může se navýšit do životního minima (ne má-li majetek, neplatí výživné, v lék. péči).

Navýšení z důvodu dietního stravování.

životní minimum	částka na osobu
jednotlivec	3410 Kč
1. osoba v domácnosti	3140 Kč
2. osoba v domácnosti	2830 Kč
dítě do 6 let	1740 Kč
dítě 6-15 let	2140 Kč
dítě 15-26 let	2450 Kč
exist. min.	2200 Kč

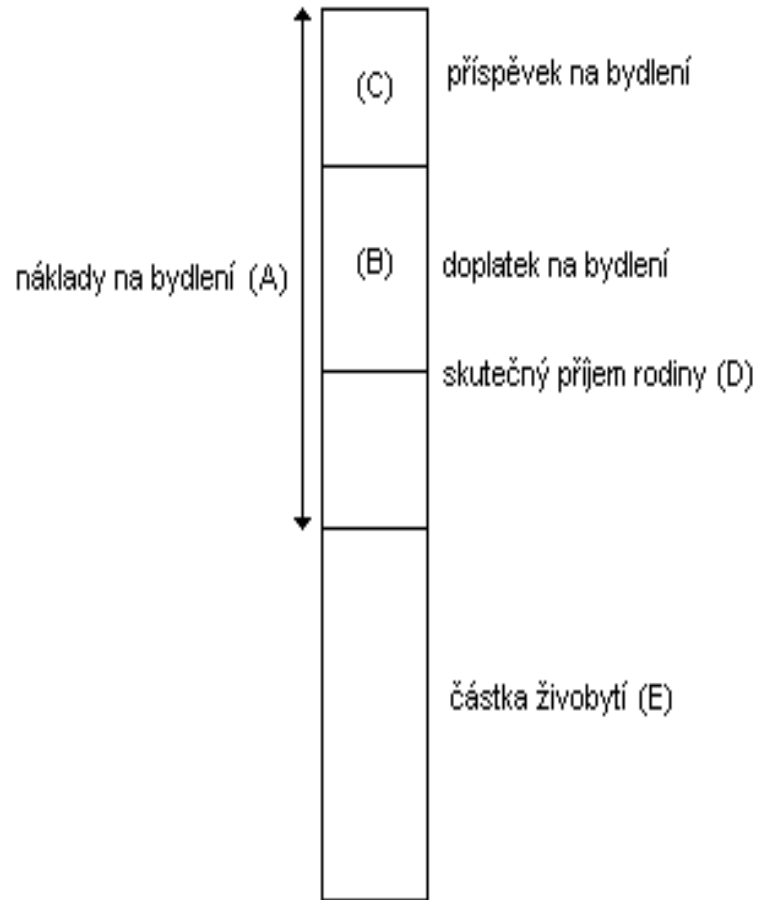
Konstrukce dávek pomoci v hmotné nouzi v ČR (2/2):

2. část: doplatek na bydlení

- výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb spojených s bydlením a nákladů za dodávku energií) osobě/společně posuzovaným osobám zůstala částka živobytí.
- Doplatek na bydlení je vázán na uplatnění nároku na příspěvek na bydlení, příspěvek na živobytí (až do 1,3 částky živobytí).
- Od částky odůvodněných nákladů na bydlení připadajících na kalendářní měsíc (snížené o příspěvek na bydlení náležející za předchozí kalendářní měsíc) se odečte částka, o kterou příjem osoby/společně posuzovaných osob (včetně vyplaceného příspěvku na živobytí) převyšuje částku živobytí osoby/společně posuzovaných osob.
- Omezení pobírání na dobu 84 měsíců.
- V roce 2011 asi čtvrtina domácností s příspěvkem na živobytí (Šimíková 2011).

Jednoduchý příklad výpočtu:

Doplatek na bydlení (B) = Skutečné náklady na bydlení (A) - dávka SSP „příspěvek na bydlení“ (C) - (příjem rodiny (D) – část vyšší než částka živobytí (E)).

Základní sledované charakteristiky dávek řešících hmotnou nouzi

Výše dávek

Určuje efektivnost systému při řešení chudoby (hmotné nouze) pro různé kategorizace populace (staří lidé, handicapovaní, neúplné rodiny, nezaměstnaní, chudoba dětí).

Je často poměřována pomocí poměrů náhrady příjmu. Poměr náhrady není vždy dobrým indikátorem příjmové situace – původní příjem mohl být nízký (alternativně indikace mírou chudoby).

Významným mechanismem změny reálné hodnoty (kupní síly) dávek je valorizace dávek – záleží na vývoji ekonomiky (především inflace) a na valorizaci (viz např. Šimíková 2011). I při zachování výše může reálná hodnota dávky klesat.

Aktivace:

- podmínka registrace na Úřadu práce
- snaha propojit vyplácení sociálních dávek s individuální pomocí lidem (např. poradenství přes úřad práce) – propojení dávek a aktivity
- větší trend k uplatňování sankcí při nespolupráci (existenční minimum), vytlačování na trh práce (strategie „workfare“, případně veřejná služba)
- psychosociální pomoc (proti odrazení, špatný psychický stav)

Adresnost dávek (viz např. Šimíková 2011)

Dnes je sociální pomoc často poskytována rezidentům. Není to ale chápáno jako automatický nárok, nýbrž dochází k posuzování potřebnosti a oprávněnosti nároku – hlediska:

- sociální událost – např. mimořádná okamžitá pomoc při povodni
- účelová vázanost – např. u doplatku na bydlení na nájem, energie, fond oprav, dávky pro zdravotně handicapované
- testování funkčního potenciálu – stupně závislosti na pomoci (zdravotní stav)
- testování příjmů – řada systémů odhlíží od určité výše příjmů ze zaměstnání, aby byli lidé více motivováni pracovat (ČR pouze do určité míry).
- testování prostředků (majetku) – nadstandardní vybavení domácnosti, automobil, spoření – mohou být nuceni nejprve je prodat (Šimíková 2011)
- situace rodiny (komu je dávka určena) a které kategorie se společně posuzují (jednotlivec X rodina X domácnost). Je-li pro přiznání dávky posuzován společný příjem nebo i společný majetek rodiny.
- testování ochoty pracovat – (je-li to možné – netestuje se např. u seniorů a dětí) – ti, kdo jsou vnímáni jako problematičtí, mají sníženou dávku.
- kontrola zacházení s příjmem: snaha vyplácet pomoc v hmotné nouzi více pro jejich deklarovaný účel. Věcné a poukázkové formy podpory.
- kontrola dalšího chování: kdo neplatí alimony, neposílá děti do školy, dluží, problémy v předchozím zaměstnání

Literatura:

- Mareš, Petr (1999). *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Sociologické Nakladatelství: Praha.
- Mareš, Petr (2006). *Faktory sociálního vyloučení*. VÚPSV: Praha.
- Hora, Ondřej (2013). „Sociální vyloučení a sociální začleňování“. In *Encyklopedie sociální práce*. Portál: Praha.
- Horáková, Markéta a kol. (2013). *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU - vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy*. VÚPSV: Praha.
- Šimíková, Ivana (2011). *Analýza databáze příjemců dávek hmotné nouze*. VÚPSV: Praha.
- Sirovátka, Tomáš a kol. (2011). *Rizika příjmové chudoby a materiální deprivace v České republice*. VÚPSV: Praha.
- Večerník, Jiří, Myslíková, Martina (2015). *Chudoba v České republice: kritický pohled na evropské ukazatele*. Sociologický ústav akademie věd: Praha.